

Příspěvek k šedesátiletému výročí zemědělského výzkumu v Kroměříži – znovuoživení činnosti Spolku pro zvelebení zemědělského výzkumnictví

Bílovský, J., Zemědělský výzkumný ústav Kroměříž, s.r.o.

Od starověku nebyla lidem lhostejná velikost a zdravotní stav sklizené úrody. Nacházeli mnohdy neuvěřitelné a těžko pochopitelné souvislosti Kupříkladu Římané od roku 238 př.n.l. slavili 25.dubna svátky Robigalie, kdy kněží obětovali rezavě zbarvené psy bohyni Robigo, aby záře Síría nezpůsobila sněh obilí Stěží přijdeme na kloub myšlenkovým pochodům spojujícím perlu zimní noční oblohy, hvězdu Síríus, která se na určitou dobu z oblohy ztrácí, abychom ji mohli po mnoha dnech opět spatřit nad obzorem, těsně před východem Slunce s houbovou chorobou. – biblickou “rzi”.

Avšak nemusíme chodit ani tak daleko v čase a místě, abychom našli daleko krutější příklady. V 16 dochovaných soudních protokolech, větším dílem česky psaných zjišťujeme, že v měsíci srpnu a září roku 1667 bylo odsouzeno k upálení více než 22 čarodějnů a čarodějnic v Ratiboři. Z Testamentu aneb vyznání Matuše Ševcového syna ze Syrině vyplývá, že “dne 2. septembris 1667 na muce vyznal, že rosu po cizem obělu sběral a s ni ovoc pokrapoval na dědině, aby nic na sadech nebylo.” Z většiny dokumentů vyznívá, že “Škody na obilí se dělají, když se večernice (netopýř), zmije a had na prach potluče, z toho se vodka udělá a tím se kropí. Aby obilí plné nebylo, nabere se květu a ten květ na hranici pod kámen zakopá. Rosa-li z cizího obilí se běře a na vlastní nosí, cizímu se uškodí, svojemu se prospěje.”

Paradoxem zůstává, že ve stejném čase dopisoval Jan Amos Komenský (1592–1670) v Amsterdamu knihu “Cesta světla dosud vyhledávaná a nadále vyhledávaná”, která byla vydána v roce 1668. Komenský ji věnoval členům Královské společnosti pro zdokonalování znalostí o přírodě v Londýně, což byla první moderní akademie věd, mimo jiné předvídal rostoucí význam přírodovědného výzkumu a vyzýval přírodovědce, aby “konali svou práci horlivě”.

S méně krvavým přístupem se můžeme setkat i v druhé polovině 19. století. Jazykovědec a etnograf František Bartoš (1837–1906) v rozpravě lidopisné Příspěvky k charakteristice našeho lidu z roku

1906 popisuje situaci: “Všelijaké “zbytečné” novoty konservativní náš lid pokládá za smělé rušení ustáleného řádu, jež stíháno bývá pokutami Božími. Od té doby, co přeložen byl svátek sv. Cyrilla a Methoda s 9. března na 5. července neměli prý jsme ani pořádného léta ani pořádné zimy, a když nastali Sokolí, zavrhlí se do máku červi a ničili jej rok od roku, až nádherné záhony máku s hanáckých polí dočista vymizely. Potom zase kýsi dách spískal veterány; proto přišli za pokutu červi na řepu cukrovku. Odtud nosatci mačňi na Hané vůbec slují “sokolí”, a larvy řepu požirající “veteráni”.”

Jak se na naše počínání budou za sto a více let pohlížet naši pokračovatelé těžko předvídat, avšak jistě se najde dost témat, kdy o jeho rozumnosti budou s úspěchem pochybovat. Za skutečnost, že jsme za sedmdesát let ztratili v České republice více než 15 % výměry zemědělské půdy nás jistě chválit nebudou.

V protikladu výše zmíněnému stojí nesporné úspěchy zemědělského výzkumnictví na území Čech, Moravy a Slezska. Počátky zemědělského výzkumnictví v našich zemích popsal velmi zevrubně ve svých pracích biolog a genetik Vítězslav Orel (1926). Příznačný byl počátek spolkové činnosti. V roce 1747 založil v Olomouci český učenec a básník Josef Petrasch (1714–1772) Společnost neznámých učenců v zemi rakouské a začal vydávat i časopis Měsíční výtahy starších a novějších učeností, popisující nové objevy v přírodních vědách. Byl to první pokus o vytvoření akademie věd na území rakouské monarchie.

V roce 1770 vznikly v Brně Moravská zemědělská společnost a v Praze soukromá vědecká společnost (od roku 1784 Česká společnost nauk, od roku 1790 osobující si přívlastek Královská). Představitelé soukromé přírodovědecké společnosti Jana Nepomuka Mitrovského (1757–1799) v Brně v roce 1794 vypracovali návrh stanov Moravské společnosti pro přírodovědu a vlastivědu, v roce 1799 se ke společnosti připojil soukromý kroužek Přátel přírodovědnosti a vlastivědy, od roku 1800 se nazývali Soukromá společnost přátel

a podporovatelů přírodovědy a vlastivědy, na pokyn policejního ředitele se spojili s Moravskou zemědělskou společností.

V roce 1798 se mezi přírodovědci v Brně objevil Christian Carl André (1763–1831), kterého získal Jan Nepomuk Mitrovský. Po roce 1800 se záhy prosadil jako hlavní organizátor přírodovědného výzkumu. Ve spolupráci s H. F. Salmem-Reifferscheidtem určovali směr působnosti učených spolků až do roku 1820. V roce 1806 se v Brně konala ustavující schůze spojených učených společností pod označením Moravská společnost pro zvelebení orby, přírodovědy a vlastivědy (dále jen Hospodářská společnost). V roce 1811 se ke společnosti připojila Slezská hospodářská společnost v Opavě a název z roku 1806 se rozšířil na Moravkoslezská společnost. André zdůrazňoval promyšlený výzkum.

V roce 1816 vznikl z podnětu Andrého v Brně Ovocnicko-vinařský spolek (později označovaný zkráceně Ovocnářský spolek). André si uvědomoval, že šlechtění nových odrůd ovocných stromů je usnadněno roubováním. Zaujala ho možnost využít pohlavního rozmnožování pro šlechtění nových odrůd obilovin. Na jeho žádost napsal G. C. L. Hempel, sekretář Pomologického spolku v Altenburgu u Lipska, založeného v roce 1803, rok před vznikem Londýnské zahradnické společnosti, studii o šlechtění výnosnějších odrůd obilovin pro zajištění výživy rostoucího počtu obyvatel, která byla uveřejněna v Brně roku 1820.

Vysvětlení složitosti hybridizace neočekával v dohledné době. Předpokládal, že náročné pokusy bude moci provádět jen přírodovědec z povolání nového typu, který bude mít "hluboké botanické znalosti, ostrý pozorovací talent, aby s neúnavnou a tvrdošíjnou trpělivostí při pokusech dokázal přesně zachytit subtilitu, pevně ji ovládl a objasnil". Popisovaný objevitel se na Moravě narodil o dva roky později. Po roce 1820 výrazně ovlivnil činnost Ovocnářského spolku jeho předsedové Jan Sedláček z Harkenfeldu (1760–1827) a Cyril František Napp (1792–1867). Právě před půl stoletím vznikla ve Šlechtitelské stanici ve Velkých Pavlovicích díky šlechtiteli Jaroslavu Horákovi (1922–1994) odrůda povolená v roce 1980 nazvána André na počest Christiana Carla.

V roce 1808 navrhl André zavést výuku zemědělské nauky do programu Stavovské akademie v Olomouci a výuka byla zahájena v roce 1811. V Brně byla zařazena výuka zemědělské nauky a přírodopisu v roce 1816 do studia Filosofického ústavu, zřízeného při biskupské konzistoři. Po úmrtí prvního profesora J. A. Zemana (1780–1825) již biskup nedoporučoval ve výuce v Brně pokračovat. Tehdy nově zvolený opat starobrněnského kláštera Cyril František Napp (1792–1867) obhajoval pokračování s odůvodněním, že v Brně má mimořádný význam v souvislosti se zaváděním vědeckého šlechtění zvířat a zemědělských plodin, což se po sedmiletém vyjednávání podařilo.

Po odchodu ze státní služby v roce 1790 baron Antonín Valentin Kaschnitz (1744–1812) zakoupil statek ve Zdounkách a ve spolupráci se sousedními statkáři záhy vytvořil neformální spolek pro zvelebení zemědělství a zejména tehdy nejvýnosnějšího odvětví chovu ovcí na produkci vlny. V roce 1805 zveřejnil příručku o chovu ovcí, která se stala učebnicí pro ostatní statkáře. Zmínil se i o "výzkumníkovi" Ferdinandu Geisserovi, který v nedalekých Hošticích rozpracovával metody šlechtění ovcí. Ten od Kaschnitze získal několik jemnovlnných ovcí dovezených ze Španělska a záhy vytvořil nejušlechtilejší plemeno ovcí produkujících jemnou vlnu v Evropě.

Po roce 1800 si André uvědomil mimořádný význam Geisslernovy šlechtitelské práce a ve svých časopisech o něm psal jako o moravském nebo rakouském Bakewellovi. Robert Bakewell (1725–1795) u vyšlechtěného plemene ovcí snížil hmotnost kostí na polovinu a zdvojnásobil hmotnost masa.

V roce 1814 André založil při Hospodářské společnosti Spolek přátel, znalců a podporovatelů chovu ovcí pro ještě větší a důklad-

nější povznesení tohoto hospodářského odvětví a na základě toho založeného vlnářského průmyslu v továrnách a obchodu, zkráceně označovaný jako Spolek šlechtitelů ovcí. Byla to první organizace pro šlechtění hospodářských zvířat na evropském kontinentu.

Andrého syn Rudolf (1792–1827) s velkým zaujetím studoval na farmě v Hošticích Geisslernovy metody šlechtění a v roce 1816 vydal knihu, která se stala základem výuky šlechtitelů ovcí na Moravě. André zveřejnil cenné poznatky, které přinášely šlechtitelům ovcí velký zisk. Zato byl kritizován, že vyhradil moravské tajemství. Za berana z užitkového chovu se tehdy platilo 10–20 zlatých. Geisslern dostával za vyšlechtěné berany 300 až 3000 zlatých. Ve zkrácené formě popsal André zásady chovu ovcí pro ošetřovatele v menší knize, která byla vydána německy, česky a polsky. O zdůraznění významu Geisslernovy práce se zasadil profesor Josef Taufer (1849–1940).

Se šlechtěním začal v Kvasicích již Emanuel Proskowetz starší (1818–1909), jež stál za odrůdou Kvasický hanácký ječmen. Spolu se svým švagrem Ferdinandem Urbánkem (1821–1887), však většímu sil věnovali pěstování cukrové řepy a výstavbě a provozu vlastního cukrovaru.

Dne 27. června 1858 uspořádali v Kvasicích Zemědělskou výstavu, první toho druhu na Moravě. Nad branou kvasického dvora skvěl se český citát z 11. kapitoly Knihy přísloví: "Kdo vzdělává svou zem, chlebem nasycen bude." Poněvadž František Skopalík pozvání nepřijal, jediný z hostů, který mluvil česky byl Cyril František Napp. Rolník a poslanec František Skopalík (1822–1891) stál kromě jiného za vznikem Jednoty záhlinicko-kvasické, založená v roce 1861 a následně Jednota olomoucká.

V práci svého otce pokračoval Emanuel Proskowetz mladší (1849–1944) Prováděl pokusy se šlechtěním sladovnického ječmene, pšenice, žita, cukrovky i dalších plodin. Největšího úspěchu dosáhl u jarního ječmene. Ke šlechtění si vybral starou odrůdu rolníka z Holešova, který ji získal od svého dědečka roku 1820. Novou odrůdu nazval Hana Pedigree. U žita vyšlechl novou odrůdu Hana Kwasicka. Velké množství jarního ječmene odrůdy "Proskowetz Hana Pedigree" bylo produkováno na statcích v Hruškách u Brna a ve Střílkách na Kroměřížsku u Alberta Herbertsteina (1864–1945).

Výsledky Proskowetzovy práce daly silný podnět pro zřízení pokusných stanic v Novém Jičíně, Přerově, Brně a na jiných místech. Významným výzkumníkem působícím v Kvasicích byl Ottokar Heinisch (1894–1966). V roce 1958 Ottokar Heinisch a Maria-Pia Geppert založili v Tübingenu Biometrische Zeitschrift (dnes Biometrical Journal)

Krátce trvala spolupráce Emanuela Proskowetze s Erichem von Tschermakem-Seysenegg (1871–1962), který pak na Hané pokračoval v pokusech ve Zborovicích u Jindřicha Friesse (1860–1922), avšak i v Lednici, Hodoníně, Strážnici, Břeclavi, Uherském Ostrohu a jinde na Moravě, v Čechách a v Dolním Rakousku. Nezanedbatelná část šlechtitelských stanic vznikala u cukrovarů (kupř. Dobrovice, Ždánice, Doloplazy u Nezamyslic, Velké Pavlovice).

Emanuel Proskowetz byl v častém kontaktu s německým šlechtitelem Wilhelmem Rimpauem (1842–1903), kterému se podařilo zkřížit pšenici s žitem (tritikale). K výměnám vzorků osiva docházelo i s anglickým biologem a genetikem Williamem Batesonem (1861–1926).

V roce 1902 vzpomínal Emanuel Proskowetz na návštěvy u Johanna Gregora Mendela (1822–1884), v článku "Vzpomínka na rakouského výzkumníka Gregora Mendela", kde kromě jiného připomínal, že na opatův výzkum ve včelařství a uváděl, že "v zahradce pod příkrým svahem byl zcela metodickým a vědeckým způsobem veden rozsáhlý chov včel a Mendel v něm studoval bastardaci u včel."

Po válečných událostech většina pokusných stanic ukončila činnost a v roce 1951 byl založen Výzkumný a šlechtitelský ústav pol-

ních plodin, jehož výročí si Zemědělského výzkumného ústavu v Kroměříži letos připomíná.

V roce 1884 Emanuel Proskowetz spolu s profesorem Vysoké školy zemědělské ve Vídni Adolfem von Liebenbergem (1851–1920) a několika kvasickými rolníky založili Spolek pro zvelebení zemědělského výzkumnictví. Oba zároveň redigovali časopis této organizace „Zprávy“, kde byly publikovány výsledky pokusů organizovaných tímto spolkem na Moravě, v Dolním Rakousku a v Uhrách.

V úterý 16. listopadu 2010 se uskutečnilo slavnostní zasedání Spolku pro zvelebení zemědělského výzkumnictví. Při této příležitosti byl složen hold nestoru šlechtění v našich zemích Emanuelovi Proskowetzovi u rodinného hrobu v den výročí jeho narození i úmrtí. Následovala návštěva Muzea Františka Skopalíka a sladovny v Záhlnicích.

Inspirativních podnětů lze z minulosti jistě čerpat mnoho a tak si závěrem nezbyvá než přát, aby na tradice zemědělského výzkumnictví v našich zemích bylo navazováno co nejmohutnější měrou.

(Autor článku při vzpomínkovém aktu u hrobky Emanuela Proskowetze) Foto: A. Pospíšil